

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ व नियम नियम २००८ आणि सुधारित नियम, २०१२.

सामूहिक वनहक्कांचे संवर्धन व व्यवस्थापन आराखडे तयार करणे व त्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समितीची स्थापना करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

आदिवासी विकास विभाग

शासननिर्णय क्रमांक: वहका-२०१६/प्र.क्र.८२/का-१४

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई-४०००३२

दिनांक:- १ ऑक्टोबर, २०१६.

- वाचा :-**
- १) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वन हक्कांची मान्यता) अधिनियम २००६ व नियम २००८ आणि सुधारित नियम २०१२.
  - २) आदिवासी विकास विभाग, शासन निर्णय क्र. पेसा-२०१५/प्र.क्र.१९/का.१७, दि.२१ एप्रिल, २०१५.
  - ३) आदिवासी विकास विभाग, शासन आदेश क्रमांक: बैठक-२०१३/प्र.क्र.२७२/का-१४, दि. १२ जून, २०१५
  - ४) आदिवासी विकास विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: वहका-२०१४/प्र.क्र.६६/का-१४, दि. २४ जून, २०१५
  - ५) आदिवासी विकास विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: वहका-२०१५/प्र.क्र.९९/का-१४, दि. १ सप्टेंबर, २०१५
  - ६) आदिवासी विकास विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: वहका-२०१५/प्र.क्र.११०/का-१४, दि. ६ जानेवारी, २०१६
  - ७) आदिवासी विकास विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: वहका-२०१६/प्र.क्र.८२/का-१४, दि. २८ जुलै, २०१६

प्रस्तावना :-

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ व नियम, २००८ आणि सुधारित नियम, २०१२ नुसार अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी यांना कलम ३ (१) नुसार वैयक्तिक व सामूहिक वनहक्क किंवा दोहोंचे धारणाधिकार मिळण्याचे अधिकार प्राप्त झालेले आहेत. यामध्ये अनुसूचित जमाती किंवा इतर पारंपारिक वननिवासी यांना स्वतःच्या उपजीविकेकरिता शेती कसण्यासाठी वनजमिनी धारण करण्याचा व त्यामध्ये राहण्याचा हक्क; निस्तार सारखे हक्क; गावाच्या सीमांतर्गत किंवा सीमेबाहेर पारंपारिकरीत्या गोळा केले जाणारे गौण वनोत्पादन गोळा करणे, त्याचा वापर करणे तसेच त्याच्यावर प्रक्रीया करून विक्री करून उत्पन्न मिळविणे यासाठी स्वामित्व हक्क; पाण्यामधील मत्स्य व अन्य उत्पादने, चराई करणे, पारंपारिक मोसमी साधनसंपत्ती मिळविण्यास हक्कदार असणे; निरंतर वापर करण्यासाठी पारंपारिकरीत्या संरक्षण व संवर्धन करण्यात आलेल्या कोणत्याही सामाजिक वनस्रोताचे संरक्षण, पुनर्निर्माण, संवर्धन, व्यवस्थापन करण्याचे हक्क इ. विविध वनहक्क प्राप्त झाले आहेत.

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ व नियम, २००८ तसेच सुधारित नियम, २०१२ ची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्याची विशेषतः या कायदांतर्गत कलम ३(१) खाली मंजूर करण्यात येणाऱ्या सामुहिक वनहक्कांचे (CFR) नियोजनबद्ध पद्धतीने व्यवस्थापन करून ग्रामसभेचे बळकटीकरण करण्याकरिता अशासकीय संस्थामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या प्रकल्पावर संनियंत्रण ठेवणे, मार्गदर्शन करणे, योजनेचे मुल्यमापन करणे तसेच योजनेचा नियमित आढावा घेण्याकरिता दिनांक ०५/०३/२०१४ च्या शासन निर्णयान्वये राज्यस्तरीय सुकाणू समितीची (State Level Steering Committee) स्थापना करण्यात आली आहे.

सामुहिक वनहक्क (सामुहिक वनसंसाधन) मंजूर करण्यासंदर्भात वनांवर उपजिविका अवलंबून असलेल्या ग्रामीण समूहाच्या शाश्वततेकरिता वनांचे व नैसर्गिक साधन संपत्तीचे संरक्षण व दिर्घकाळ शाश्वतता राखण्याकरिता परिणामकारक व कार्यक्षम व्यवस्थापनाची पद्धत अवलंबविणे आवश्यक आहे. तसेच कायमस्वरूपी व्यवस्था निर्माण करणे आवश्यक आहे.

राज्यातील ज्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ग्रामवनहक्क समित्या स्थापन झालेल्या आहेत अशा गावांना उक्त अधिनियमातील कलम ३(१) अंतर्गत (क) ते (ड) मधील सामुहिक वनहक्क प्राप्त होऊ शकतात त्यामुळे सदरील गावांसाठी ग्रामसभा स्तरावर सामुहिक वनहक्क व्यवस्थापन समिती स्थापन करणे (CFRMC), वनहक्क समितीच्या नावाने बँकेत खाते उघडणे इ. अनुषंगिक कामांकरिता मार्गदर्शन व सहाय्य करणे. सामुहिक वनहक्कांतर्गत ग्रामसभांकडून हाती घेतलेल्या कामांचे समन्वयन साधणे, सामुहिक वनहक्क व्यवस्थापन समिती (CFRMC) यांनी तयार केलेल्या संवर्धन व व्यवस्थापन आराखडयानुसार सामुहिक वनहक्कांची अंमलबजावणी करण्यासाठी व घ्यावयाच्या कामांसाठी वन विभाग, कृषि, पशुसंवर्धन व मत्स्यव्यवसाय विभाग, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग (मनरेगा घटक) यांच्या सहकार्याने सामुहिक वनहक्कांचे व्यवस्थापन करणे इ. करिता क्षेत्रीय स्तरावरील विविध शासकीय यंत्रणांच्या सेवा ग्रामसभा यांना उपलब्ध करून देण्याची गरज आहे. सदर बाब विचारात घेऊन आता संदर्भ क्र. ३ व संदर्भ क्र. ७ येथील शासन निर्णय अधिक्रमित करून राज्यातील ज्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ग्रामस्तरीय वनहक्क समित्या स्थापन झालेल्या आहेत अशा २६ जिल्हयांकरिता “जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समिती” स्थापन करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती.

शासन निर्णय:-

या शासन निर्णयाद्वारे संदर्भ क्र. ३ व संदर्भ क्र. ७ येथील शासन निर्णय अधिक्रमित करण्यांत येत आहेत. राज्यातील (१) ठाणे, (२) पालघर, (३) रायगड, (४) नाशिक, (५) जळगांव, (६) धुळे, (७) नंदुरबार, (८) अहमदनगर, (९) पुणे, (१०) सातारा, (११) सांगली, (१२) कोल्हापूर, (१३) औरंगाबाद, (१४) नांदेड, (१५) हिंगोली, (१६) बुलढाणा, (१७) अकोला, (१८) अमरावती, (१९) यवतमाळ, (२०) वाशिम, (२१) वर्धा, (२२) नागपूर, (२३) भंडारा, (२४) गोंदीया, (२५) चंद्रपूर व (२६) गडचिरोली या जिल्हयांमध्ये ग्रामसभा अंतर्गत ग्रामस्तरीय वनहक्क समित्या स्थापन झालेल्या आहेत.

ग्रामसभा अंतर्गत स्थापन झालेल्या ग्रामस्तरीय वनहक्क समित्यांच्या (VFRMC) क्षेत्रातील गावांना सामुहिक वनहक्क प्राप्त होऊ शकतात त्यामुळे उक्त जिल्हयांकरिता खालीलप्रमाणे “जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समिती” स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

संबंधित जिल्हयाचे जिल्हाधिकारी हे “जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समिती” चे अध्यक्ष असतील व वन विभागाचे उपवन संरक्षक (DCF) हे सदस्य सचिव असतील. सदर समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल :-

१) जिल्हाधिकारी	:	अध्यक्ष
२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हापरिषद,	:	सदस्य

३) प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प	:	सदस्य
४) जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी	:	सदस्य
५) जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी	:	सदस्य
६) सहाय्यक संचालक, मत्स्यव्यवसाय संचालनालय	:	सदस्य
७) उप वनसंरक्षक	:	सदस्य सचिव

२. वरील समितीच्या कार्यान्वयामध्ये अन्य शासकीय विभागाचा किंवा स्वयंसेवी संस्थांचा सहभाग असल्यास आवश्यकतेनुसार समिती त्यांना बैठकीसाठी निमंत्रित सदस्य म्हणून नियुक्त करू शकते. तसेच ग्रामसभांचे २ प्रतिनिधी दरवर्षी आळीपाळीने समितीवर कार्यरत राहतील.

३. **जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समितीची कामे पुढीलप्रमाणे राहतील:-**

- (१) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ व नियम, २००८ तसेच सुधारित नियम, २०१२ प्रमाणे वैयक्तिक तसेच सामुहिक वनहक्क प्राप्त झालेल्यांना दावा मान्यतेनंतर सर्व शासकीय विभागांकडून सहाय्यता मिळेल याची खात्री करणे.
- (२) वनहक्क नियम, २००८ च्या नियम ४ अंतर्गत ग्रामसभांना खालील त्यांची कार्ये पार पाडण्यासाठी प्रशिक्षण, निधीचा विनियोग इत्यादींबाबत सर्वतोपरी मदत मिळेल याची खात्री करणे, विशेषतः
  - (अ) वनहक्कांची मान्यता अधिनियम, २००६ च्या कलम ५ मधील तरतूदीनुसार वन्यजीव, वने आणि जैव विविधतेचे संरक्षण करण्यासाठी ग्रामसभेच्या सदस्यांची सामुहिक वनहक्क व्यवस्थापन समिती (CFRMC) स्थापन करण्यासाठी तसेच बँक खाते उघडण्यासाठी ग्रामसभांना मदत करणे.
  - (ब) वनहक्क सुधारणा नियम, २०१२ च्या नियम ४(१) (च) नुसार, संवर्धन आणि व्यवस्थापन आराखडा तयार करण्यासाठी ग्रामसभा आणि सामुहिक वनहक्क व्यवस्थापन समिती (CFRMC) यांना मदत करणे तसेच वन विभागाच्या सूक्ष्म योजना किंवा चालू योजना किंवा व्यवस्थापन योजनांबरोबर सदर व्यवस्थापन आराखडा ग्रामसभा आणि त्यांच्या समित्यांना करणे आवश्यक वाटेल अशा फेरबदलांनिशी एकत्रीकरण करण्यासाठी ग्रामसभा आणि त्यांच्या समित्यांना सर्वतोपरी मदत पुरविणे.
- (३) ग्रामसभा व सामुहिक वनहक्क व्यवस्थापन समिती (CFRMC) यांनी तयार केलेल्या संवर्धन व व्यवस्थापन आराखड्यानुसार सामुहिक वनहक्कांची अंमलबजावणी करण्यासाठी व घ्यावयाच्या कामांसाठी वन विभाग, कृषि, पशुसंवर्धन व मत्स्यव्यवसाय विभाग, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग (मनरेगा घटक), इ. विभागांच्या सहकार्याने सामुहिक वनहक्कांचे व्यवस्थापन करणे करिता क्षेत्रीय स्तरावरील विविध शासकीय यंत्रणांच्या सेवा ग्रामसभा यांना उपलब्ध करून देणे.
- (४) जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समिती, सर्व गावांना सामुहिक वनहक्क (CFR) दावे दाखल करण्यासाठी आणि सामुहिक वनहक्क व्यवस्थापन समिती (CFRMC) स्थापन करण्यासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न करेल.

(५) कोणताही निर्णय घेण्यापूर्वी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्कांची मान्यता) अधिनियम, २००६ चे कलम ३ आणि कलम ५ अंतर्गत देण्यात आलेले अधिकार मोडले जाणार नाहीत याबाबत जिल्हास्तरीय कन्व्हर्जन्स समितीने दक्षता घेणे आवश्यक असेल.

(६) पेसा अंतर्गत गावांना त्यांच्या सामूहिक वनहक्क आराखड्याची अंमलबजावणी विविध यंत्रणांकडून करून घेण्यासाठी आदिवासी विकास विभागाच्या ५ टक्के निधीतून संदर्भ क्र. २ येथील दिनांक २१ एप्रिल, २०१५ च्या शासन निर्णयातील तरतूदीनुसार खर्च करण्याची मुभा राहिल.

४. आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक हे या समित्यांची नोडल एजन्सी म्हणून काम पाहतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१६१००११५१४०२३१२४ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(प्रभाकर बा. गावडे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा.मंत्री, आदिवासी विकास यांचे खाजगी सचिव
२. मा. राज्यमंत्री, आदिवासी विकास यांचे खाजगी सचिव
३. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
४. प्रधान सचिव, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
५. प्रधान सचिव (कृषी व पदुम), मंत्रालय, मुंबई
६. सचिव (वने), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक
८. आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे.
९. सर्व जिल्हाधिकारी.
१०. सर्व मुख्य प्रशासकीय अधिकारी, जिल्हापरिषद.
११. अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, ठाणे, नाशिक, नागपूर, अमरावती,
१२. सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.
१३. सर्व उप सचिव/अवर सचिव/कार्या.अधिकारी, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई- ३२
१४. निवड नस्ती.(का.१४) आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.